

ความเบื้องต้นของกฎหมายตราสามดวง

กฎหมายตราสามดวง คือ กฎหมายที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตร่วมกันชำระจากกฎหมายครั้งกรุงศรีอยุธยาที่หลงเหลือมาเพียง 1 ใน 10 ส่วนในปีพุทธศักราช 2347 เพื่อให้กฎหมายที่ใช้อยู่ในขณะนั้นให้ถูกต้องและเป็นธรรม โดยยึดคัมภีร์พระธรรมสาตราเป็นหลักสำคัญในการชำระตัวบทกฎหมาย กฎหมายตราสามดวง ถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของวิวัฒนาการทางกฎหมายที่สำคัญช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์กฎหมายไทย

มูลเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดการฟื้นฟูกฎหมายขึ้นคือ¹ เกิดคดีความและมีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา เมื่อปีพุทธศักราช 2347 เป็นคดีฟ้องหย่าระหว่างอำแดงป้อมกับนายบุญศรีช่างเหล็ก หลวง ด้วยนายบุญศรีช่างเหล็กหลวงร้องทุกข์กล่าวโทษ พระเกษมซึ่งผู้พิพากษาและนายราชาอรอด เนื่องจาก อำแดงป้อมมีชู้ ต้องการฟ้องหย่านายบุญศรี นายบุญศรีให้การแก้พระเกษมว่าตนไม่มีความผิดไม่หย่า แต่พระเกษมไม่ได้พิจารณาตามคำให้การของนายบุญศรี กลับพูดจาแพะโลมอำแดงป้อมและพิจารณาเข้าข้างอำแดงป้อม จากนั้นคัดข้อความให้ลูกขุนศาลหลวงปรึกษากันว่าเป็นหญิงหย่าชาย หย่าได้ โดยให้อำแดงป้อมกับนายบุญศรีขาดจากการเป็นผัวเมียกันตามกฎหมาย ดังนั้น เมื่อนายบุญศรีถวายฎีกาแล้ว ทรงพระกรุณาตรัสว่า “หญิงนอกใจชายแล้วมาฟ้องหย่าชาย ลูกขุนปรึกษากันแล้ว ให้หย่ากันนั้นหาเป็นการยุติธรรมไม่ จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้เจ้าพระยาพระคลังเอากฎหมาย ณ ศาลหลวงมาตรวจสอบกับฉบับหอหลวงและข้างที่ ซึ่งได้ความว่า ชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า กฎหมายว่าหญิงหย่าชายหย่าได้ ซึ่งถูกต้องตรงกันทั้งสามฉบับ”²

¹ ประกาศพระราชปรารภ อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง, 3 เล่ม, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2529), เล่มที่ 1, น. 2.

² เพิ่งอ้าง.

จากคดีอำแดงป้อมได้ชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลักกฎหมาย กล่าวคือ แม้แต่พระมหากษัตริย์ก็ยังคงให้ความสำคัญและปฏิบัติตาม ไม่มีพระราชอำนาจที่จะทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงบทกฎหมายตามอำเภอใจ ซึ่งในคดีนี้แม้จะทรงเห็นว่าคำตัดสินนั้นไม่สอดคล้องกับความยุติธรรม อันอาจเนื่องมาจากการคัดลอกกฎหมายมาผิด ก็ชอบที่จะจัดให้มีการชำระกฎหมายให้กลับไปสู่ความถูกต้องเหมือนการสังคายนาพระไตรปิฎก³ โดยเหตุนี้ประกาศพระราชปรารภ ในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 มีข้อความว่า⁴

จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบันฑูลสุรสิงนาท ดำรัสว่าฝ่ายพุทธจักรนั้น พระไตรปิฎกแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ อันสมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพระมหากุณาประดิษฐานไว้ต่างพระองค์ ได้เป็นหลักโลกยสั่งสอนบรรพชิตบริษัท และฆราวาสบริษัทได้ปฏิบัติรู้ทาง ศุคติภูมิ และทุกคติภูมิ แลพระไตรปิฎกธรรมนั้นพ้นเพื่อนวิปริตผิดเพี้ยนไปเป็นอันมาก ยากที่จะเล่าเรียนเป็นอายุศม พระพุทธศาสนาสืบไป ก็ได้อาราธนาประชุมเชิญพระราชาคณะทั้งปวง มีสมเด็จพระสังฆราช และพระธรรมอุดมพระพุทธโฆษาจารย์เป็นประธานฝ่ายราชบัณฑิตยนั้นพญาธรรมปริชา เปนต้น ให้ทำการสังคายนา ชำระพระไตรปิฎก สอนใส่ด้วยอรรฐกะฎีกาให้ถูกต้องตามพระพุทธานุญาต พระไตรปิฎกจึงค่อยถูกถ้วนผ่องใสขึ้นได้ เป็นที่เล่าเรียนง่ายแก่กุลบุตรสืบไปภายหน้า ก็เป็นพุทธการธรรมกองการกุศลอันประเสริฐแล้ว แลฝ่ายข้างอาณาจักรนี้กระษัตริย์จะดำรงแผ่นดินนั้น อาศัยซึ่งโบราณราชนิติ กฎหมายพระอัยการอันกระษัตริย์แต่ก่อนบัญญัติไว้ได้เป็นบรรทัดฐาน จึงพิพากษา ตราสินเนื้อความราษฎรทั้งปวงได้โดยยุติธรรม แลพระราชกำหนดบทพระอัยการนั้น ก็ พ้นเพื่อนวิปริตผิดซ้ำต่างกันไปเป็นอันมาก ด้วยคนอันโลภหลงหาความละอายแก่บาปมิได้ ดัดแปลงแต่งตามชอบใจไว้พิพากษากาให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มีบ้าง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมจัดข้าทูลลอองธุลีพระบาท ที่สติปัญญาได้ชำระ พระราชกำหนดบทพระอัยการ อันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไปให้ถูก

³ แสง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (The Thai Legal History), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2543), น.120.

⁴ ประกาศพระราชปรารภ อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 1, เล่มที่ 1, น. 2-5.

ถ้วนตามบาป และเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้แล้วทรง พระอุสาบทรงชำระตัดแปลง ซึ่งบทอันวิปลาสนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้ ด้วยพระไทยทรงพระมหากรุณาคุณ จให้เป็นประโยชน์แก่กระษัตริย์ อันจดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า ครั้นชำระแล้วให้อาลักษณ์ชุบเส้นหมึกสามฉบับไว้ห้องเครื่องฉบับหนึ่ง ไว้หอหลวงฉบับหนึ่ง ไว้ ณ สานหลวงสำหรับลูกขุนฉบับหนึ่ง ปิดตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ และบัวแก้ว ทุกเล่มเป็นสำคัญ ถ้าพระเกษม พระไกรสีห์ เชิญพระสมุทพระราชกำหนดบทพระอาการออกมาพิพากษากิจคดีใดใด ลูกขุนทั้งปวงไม่เหินปิดตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ และบัวแก้วสามดวงนี้ใช้ อย่าให้เชื้อฟุ้งเขาเป็นอันขาดทีเดียว

กฎหมายตราสามดวง เป็นกฎหมายที่มีอำนาจบังคับใช้ทั่วพระราชอาณาจักร โดยมีรายละเอียดคือ⁵

⁵ วินัย พงศ์ศรีเพียร, กฎหมายตราสามดวง: หน้าต่างสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สยามลดาการพิมพ์, 2549), น. 16.

“ตราพระราชสีห์” เป็น “ตราของสมุหนายก” มีอำนาจปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ⁶

“ตราพระคชสีห์” เป็น “ตราของสมุหพระกลาโหม” มีอำนาจปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้⁷

“ตราบัวแก้ว” เป็น “ตราของเจ้าพระยาพระคลัง” มีอำนาจปกครองหัวเมืองชายทะเลตะวันออก⁸

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้ง 11 ท่าน ชำระกฎหมายตราสามดวง โดยพิจารณาตรวจสอบกับบทกฎหมายที่ใช้อยู่กับคัมภีร์พระธรรมนูญให้สอดคล้องถูกต้องตรงกัน คณะกรรมการทั้ง 11 ท่านมีรายชื่อดังต่อไปนี้

⁶ ได้แก่ เมืองพิษณุโลก, เมืองสวรรคโลก, เมืองสุโขทัย, เมืองกำแพงเพชร, เมืองพิษณุ, เมืองนครสวรรค์, เมืองพิจิตร, เมืองมโนรม, เมืองไชยา, เมืองอุทัยธานี, เมืองอินทบุรี, เมืองพรหมบุรี, เมืองสิงห์บุรี, เมืองสรรคบุรี, เมืองลพบุรี, เมืองสระบุรี, เมืองวิเศษไชยา, กรุงเก่า, เมืองนครนายก, เมืองประจิม, เมืองฉะเชิงเทรา, เมืองสุพรรณบุรี, เมืองนครไชยศรี, เมืองราชบุรี, เมืองการบุรี, เมืองเพชรบุรี, เมืองท่าเรือ, เมืองบัวชุม, เมืองไชยา, เมืองกำแพง, เมืองนครราชสีมา อ้างถึงใน พระธรรมนูญ มาตรา 19 อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, อรรถกถาธรรมสาร 1, เล่มที่ 1, น. 141.

⁷ ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช, เมืองพัทลุง, เมืองสงขลา, เมืองไชยา, เมืองชุมพร, เมืองเพชรบุรี, เมืองกุย, เมืองปราณ, เมืองคลองวาน, เมืองบางตะพาน, เมืองถลาง, เมืองตะกั่วทุ่ง, เมืองตะกั่วป่า, เมืองตะนาวศรี, เมืองมฤต, เมืองทวาย, เมืองสามโคก อ้างถึงใน พระธรรมนูญ มาตรา 20 เพ็ญอักษร, น. 143.

⁸ ได้แก่ เมืองจันทบูร, เมืองตราด, เมืองระยอง, เมืองบางลุ่ม, เมืองนนทบุรี, เมืองสมุทรปราการ, เมืองสมุทรสงคราม, เมืองสาครบุรี อ้างถึงใน พระธรรมนูญ มาตรา 21 เพ็ญอักษร, น. 144.

อาลักษณ์ 4 ท่าน

1. ขุนสุนทรโวหาร ผู้ว่าที่พระอาลักษณ์
2. ขุนสาระประเสริฐ
3. ขุนวิเชียรอักษร
4. ขุนวิจิตรอักษร

ลูกขุน 3 ท่าน

1. ขุนหลวงพระไกรสี
2. พระราชพิณิจไกรราชประหลัด
3. หลวงอภัย

ราชบัณฑิต 4 ท่าน

1. พระมหาวิชาธรรม
2. ขุนศรีวรโวหาร
3. นายพิม
4. นายด่อนบาเรียน

โดยทั้งหมดได้ร่วมกันชำระตรวจสอบพระราชกำหนดบทพระอัยการให้ถูกต้องมิให้เนื้อความผิดเพี้ยนซ้ำกัน แล้วทรงพระอุตสาหะ “ทรงชำระดัดแปลงซึ่งบทอันวิปลาสนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้” ดังนั้น การชำระกฎหมายในครั้งนี้จึงเป็นการชำระทั้งเนื้อความและหลักการซึ่งทรงต้องการให้สอดคล้องกับการปฏิรูปสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

เมื่อตรวจชำระแล้วเสร็จ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้อาลักษณ์คัดลอกไว้ 3 ชุด แล้วประทับตราสามดวง คือ ตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์ และตราบัวแก้ว จึงเป็นที่มาของชื่อ “กฎหมายตราสามดวง” ต้นฉบับกฎหมายตราสามดวงที่เก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดแห่งชาตินั้น เป็นสมุดไทยขาว เนื้อหากฎหมายตราสามดวงชุดตัวอักษรด้วยหมึกดำ ปกและสันลงรักชุดเส้นทอง หอสมุดแห่งชาติมี 45 เล่ม เป็นเล่มซ้ำกัน 4 เล่ม⁹ หอสมุดแห่งชาติไม่มีพระไอยการพรมศักดิ์และพระไอยการทาสกฎหมายตราสามดวงฉบับที่ประทับตราทั้งสามดวงเรียกว่า “ฉบับหลวง” ฉบับที่มีได้ประทับตราทั้ง

⁹ พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, “การศึกษากฎหมายตราสามดวงฉบับตัวเขียนและฉบับตัวพิมพ์,” ใน กฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 1 สถานภาพการศึกษากฎหมายตราสามดวง, วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: เพ็ญฟ้า, 2547), น. 33-34.

สามดวงเรียกว่า “ฉบับรองทรง” โดยฉบับรองทรงนี้ใช้สำหรับ อ่าน เขียน คัดลอก และใช้ในการ ตัดสินคดี เพื่อที่รักษฉบับหลวงเอาไว้มิให้เกิดการชำรุดเสียหาย กระทรวงยุติธรรมเก็บรักษาไว้ 37 เล่ม¹⁰

1. องค์ประกอบที่สำคัญในกฎหมายตราสามดวง

1.1 พระธรรมศาสตร์

พระธรรมศาสตร์แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนของประวัติความเป็นมาและส่วนของ เนื้อหาแห่งพระธรรมศาสตร์

1.1.1 ประวัติความเป็นมา¹¹

พระธรรมศาสตร์ที่เกิดขึ้นในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ มนุธรรมศาสตร์ของอินเดีย ซึ่งเป็นต้นแบบของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มอญ พม่า และไทย เนื้อหา ต่างๆ ในพระธรรมศาสตร์ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์ต่อแนวความคิดของศาสนาฮินดู โดยจะ กล่าวถึงภารกิจและหน้าที่ทางสังคมของวรรณะที่แตกต่างกันออกไป แนวทางการปฏิบัติในการ ปกครองสำหรับพระมหากษัตริย์ และบทลงโทษสำหรับผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพระมหากษัตริย์และ พระราชาณาจักร ความสัมพันธ์อันถูกต้องของชายและหญิงในวรรณะต่างๆ ความสัมพันธ์ ระหว่างสามีภรรยา การเกิด การตาย การเก็บภาษี การประกอบพิธีกรรม ความผิดต่างๆและ บทลงโทษ เป็นต้น

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์แสดงให้เห็นวิถีชีวิตบนโลกนี้ว่า ดำเนินไปอย่างไรและควร จะ ดำเนินไปอย่างไร ซึ่ง “ธรรม” (Dharma) ในมนุธรรมศาสตร์มีนัยเกี่ยวข้องกับเรื่องทางศาสนา และ ในขณะเดียวกันก็เกี่ยวข้องกับเรื่องการปฏิบัติหน้าที่ กฎหมาย ความถูกต้อง และความยุติธรรม

¹⁰ พระยานิติศาสตร์ไพศาล, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2500), น. 56-57.

¹¹ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชาญณรงค์ บุญหนุน, นิติปรัชญาไทย ประกาศพระ ราชปรารภ หลักอินทภาษ พระธรรมศาสตร์ และ On the Laws of Mu'ung Thai or Siam, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549), น. 68-76.

เมื่อมนุธรรมสาตราได้แพร่เข้ามาสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แนวความคิดต่างๆ ของฮินดูก็ถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับหลักการของพระพุทธศาสนา แม้จะมีโครงสร้างเดิมของมนุธรรมสาตราแต่เนื้อหาหลายส่วนหลายตอนได้ถูกเพิ่มเติมและตัดออกไปบ้างตามความเหมาะสม

1.1.2 สารสำคัญของพระธรรมสาตรา

(1) ลักษณะแห่งตุลาการ (ตระลาการ) มีดังต่อไปนี้¹²

บุคคลผู้ใดเป็นตุลาการ (ตระลาการ) ล่วงเสียความยุติธรรม ด้วยอคติ 4 ประการ คือ รัก โกรธ กลัว หลง แล้วพิจารณาความผิดไปจากพระธรรมสาตรา และลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อันว่าเกียรติยศแห่งตุลาการนั้นก็เสื่อมถอยสูญไป ประดุจพระจันทร์ในวันข้างแรมซึ่งจะเหือดร้อนเป็นอันมาก

บุคคลผู้ใดเป็นตุลาการ (ตระลาการ) มิได้ล่วงเสียซึ่งความยุติธรรมด้วยอคติ 4 ประการ แล้วประกอบด้วยศีลและพิจารณาคดีทั้งปวงด้วยความถูกต้องตามพระธรรมสาตราที่กล่าวไว้ นั้นเกียรติยศโกศสิริสวัสดิมงคลจะเจริญแก่ตระลาการผู้นั้นก็จะเจริญขึ้นทุกวันดุจพระจันทร์ในวันเพ็ญ

(2) เหตุแห่งตุลาการ (ตระลาการ) 24 ประการ คือ เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักการปฏิบัติหน้าที่สำหรับตุลาการและผู้พิพากษา โดยแยกประเภทออกเป็นดังนี้คือ¹³

(ก) มูลคดี 3 ประการ (ติมูลโต) ประกอบด้วย

1. คำฟ้องร้องและคำให้การเป็นมูลคดี
2. ผู้รับคำฟ้องร้องและคำให้การเป็นมูลคดี
3. โจทก์จำเลยมิได้วิบัติ (บกพร่อง) เป็นมูลคดี

(ข) ฐานะ (ถานะ) คดี 3 ประการ (ติถานโต) ประกอบด้วย

1. โจทก์และจำเลยรับกันในส่วนวนคดี
2. โจทก์และจำเลยไม่รับกันต่อพิสูท
3. โจทก์และจำเลยไม่ได้รับกันและอ้างผู้ญาณ (พยาน)

¹² พระธรรมสาตรา มาตรา 5 อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 1, เล่มที่ 1, น.15-17.

¹³ พระธรรมสาตรา มาตรา 6, เพ็ญอ้าง, น.17-19.

(ค) เจริญความ 3 ประการ (ติอตโต) ประกอบด้วย

1. ข้อความที่ควรจะส่งเคราะห์ให้แล้วและเปรียบเทียบให้แล้ว
2. กล่าวให้คู่ความควรเชื่อฟัง
3. กล่าวถ้อยคำควรข่มขู่ให้ข่มขู่

(ง) มิได้เกียจคร้านในความ 3 ประการ (ตินาสยโย) ประกอบด้วย

1. ผู้พิพากษามิได้สำนวนเอาใจใส่ทุกท่วง
2. ถามความภายใน 7 วัน
3. ตระลาการเร่งพิจารณาว่ากล่าวให้เสร็จตามพระราชกำหนด

(จ) ให้มั่นในความ 3 ประการ (ติทพฺโธ) ประกอบด้วย

1. มั่นในลิขิต (ลิขิต) เขียนสำนวน
2. ให้มั่นในถ้อยคำสำนวน (ไตร่ตรองพิจารณา)
3. ผู้กถ้อยคำสำนวนแล้วรักษาไว้ให้มั่น

(ฉ) เป็นอิสรภาพในความ 3 ประการ (ติอสุสโร) ประกอบด้วย

1. ตระลาการ (ตระลาการ) ตั้งตนให้เป็นอิสรภาพ
2. เอาตัวใจที่จำเลยเป็นอิสรภาพในคดี
3. ให้ฟังเอาแต่ถ้อยคำสำนวนใจที่จำเลยเป็นอิสรภาพในคดี

(ช) กล่าวความโดยธรรม 3 ประการ (ติธมมโต) ประกอบด้วย

1. วินิจฉัยคดีโดยสั่งตามพระธรรมสาตร
2. วินิจฉัยคดีโดยชี้ตามพระธรรมสาตร
3. วินิจฉัยคดีโดยอันเสมอตามพระธรรมสาตร

(ซ) อุบายแห่งคดี 3 ประการ (ติมคฺคโต) ประกอบด้วย

1. ดำเนินตามทางใหญ่ คืออุบายวินิจฉัยโดยคัมภีร์พระธรรมสาตร
2. เว้นจากทางผิด คือ อุบายวินิจฉัยมิได้เห็นแก่โลกามิส
3. พิจารณาอุบายใหญ่ คือศึกษาตามคัมภีร์พระธรรมสาตรให้ชำนาญ

(3) พระธรรมสาตร 1 หมวดได้จำแนกวรรคคดีความ¹⁴ออกเป็น 2 ประเภท คือ

(ก) มูลคดีผู้พิพากษาและตระลาการ มี 10 ประการ ดังนี้¹⁵

¹⁴ พระธรรมสาตร มาตรา 7 เพ่งอ้าง, น.19-20.

¹⁵ พระธรรมสาตร มาตรา 8 เพ่งอ้าง, น. 21-25.

1. ลักษณะแห่งหลักอินทภาษ
 2. ลักษณะพระธรรมนูน
 3. ลักษณะแห่งพยาน
 4. ลักษณะตัดพยาน
 5. ลักษณะแก้ต่างว่าต่างกัน
 6. ลักษณะตัดสำนวน
 7. ลักษณะรับฟ้องมิได้
 8. ลักษณะประวิงความไว้ให้ช้า
 9. ลักษณะกรรมศักดิ์ (พรหมทัณฑ์)
 10. ลักษณะตัดฟ้อง
- (ข) มูลคดีวิวาท มี 29 ประการ ดังนี้¹⁶
1. ลักษณะวิวาทด้วยกัณฑ์ถือสิน (ลักษณะกัณฑ์)
 2. ลักษณะวิวาทด้วยลักข้อยบั้งประบัดผลัดเปลี่ยนพระราชทรัพย์ (ลักษณะข้อพระ
ราชทรัพย์)
 3. ลักษณะวิวาทแบ่งปันมรดก (มรดก) มิได้เป็นธรรม (ลักษณะมรดก)
 4. ลักษณะวิวาทด้วยให้ทรัพย์แก่ท่านแล้วกลับคืน (ลักษณะให้ปัน)
 5. ลักษณะวิวาทด้วยเป็นลูกจ้างท่านแล้วท่านไม่ใช้ (ลักษณะจ้างวาน)
 6. ลักษณะวิวาทด้วยเป็นนักแสดงเล่นเบี่ยงสะกา (ลักษณะพนัน)
 7. ลักษณะวิวาทด้วยซื้อขายกัน (ลักษณะซื้อขาย)
 8. ลักษณะวิวาทด้วยใจ (ลักษณะใจ)
 9. ลักษณะวิวาทด้วยที่บ้านที่นา (ลักษณะที่บ้านที่นา)
 10. ลักษณะวิวาทด้วยที่ไร่ที่สวนและป่าฟ้าง (ลักษณะที่ไร่ที่สวน)
 11. ลักษณะวิวาทด้วยทาสสินไถ่และทาสเซลยขายหญิง (ลักษณะทาส)
 12. ลักษณะวิวาทด้วยตีด้วยด่าและสบประมาทท่าน (ลักษณะวิวาทตีด่ากัน)
 13. ลักษณะวิวาทด้วยอธิกรผิวเมีย (ลักษณะผิวเมีย)
 14. ลักษณะวิวาทด้วยการรณรงค์สงคราม (ลักษณะโทษในพระราชสงคราม)
 15. ลักษณะกระทบต่อแผ่นดิน (ลักษณะกบฏศึก)

¹⁶ พระธรรมสาตรา มาตรา 9, เพ็ญอ้าง, น. 26-29.

16. ลักษณะวิวาทด้วยล่องพระราชบัญญัติ (ลักษณะละเมิดพระราชบัญญัติ)
17. ลักษณะวิวาทด้วยพระราชทรัพย์อาการขนอนตลาด (ลักษณะเบียดบังอากร
ขนอนตลาด)
18. ลักษณะวิวาทด้วยข่มเหงท่าน (ลักษณะข่มเหงท่าน)
19. ลักษณะวิวาทด้วยกระหนาบคาบเกี่ยวให้เป็นเส้นียดแก่กัน (ลักษณะที่
กระหนาบคาบเกี่ยว)
20. ลักษณะวิวาทด้วยอุกรุกกัน (ลักษณะบุกรุก)
21. ลักษณะวิวาทด้วยพาบุตรท่านไป (ลักษณะลักพา)
22. ลักษณะวิวาทด้วยความสาเหตุ (ลักษณะความสาเหตุ)
23. ลักษณะวิวาทด้วยขาดเข้าตามกระเสี้ยนอายุศม์ชายหญิง (ลักษณะ
เกษียนอายุ)
24. ลักษณะวิวาทด้วยฝากทรัพย์ไว้แก่ท่าน (ลักษณะฝากทรัพย์)
25. ลักษณะวิวาทด้วยกระทำกฤติยาคมมีชะมบจะกละ (ลักษณะทำกฤติยาคม)
26. ลักษณะวิวาทด้วยเช่าของท่านไป (ลักษณะเช่า)
27. ลักษณะวิวาทด้วยยืมของท่านไปใช้ (ลักษณะยืม)
28. ลักษณะวิวาทด้วยปันหมู่ชา (ลักษณะแบ่งปันบานแผนกหมู่ชา)
29. ลักษณะวิวาทเกิดความด้วยรู้ข้อความขึ้นว่าใหม่คืออุทร (ลักษณะอุทรณ์)

1.2 พระราชศาสตร์ (สาขาคดี)

เป็นสาขาคดีที่มาจากมูลคดี 39 ประการข้างต้นโดยพระธรรมสาตรกำหนดให้พระมหากษัตริย์นำมูลคดีทั้ง 39 ประการนี้เป็นหลักในการบัญญัติสาขาคดีต่างๆ ขึ้นมา โดยเรียกว่า "พระราชศาสตร์"

1.2.1 สาขาคติจากมูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ

สาขาคติจากมูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ 10 ประการ จำแนกได้เป็น 5 หมวด คือ¹⁷

1. หลักอรรถภาษ (มาจากมูลคดีผู้พิพากษาและตุลาการประการแรกในพระธรรมศาสตร์)
2. พระธรรมนูน (มาจากมูลคดีผู้พิพากษาและตุลาการประการที่สองในพระธรรมศาสตร์)
3. พระไอยการลักษณะภยาน (พยาน) (รวมพิสูจน์น้ำลายเพลิง) (มาจากมูลคดีผู้พิพากษาและตุลาการประการที่สามในพระธรรมศาสตร์)
4. พระไอยการลักษณะรับฟ้อง (มาจากมูลคดีผู้พิพากษาและตุลาการประการที่สี่ถึงและสิบในพระธรรมศาสตร์)
5. พระไอยการลักษณะตระลาการ (มาจากมูลคดีผู้พิพากษาและตุลาการประการ 24 ประการและบางส่วนในหลักอรรถภาษ)

1.2.2 สาขาคติที่มาจากมูลคดีวิวาท

สาขาคติที่มาจากมูลคดีวิวาท 29 ประการ นั้นจำแนกได้ออกเป็น 13 หมวดคือ

1. พระไอยการลักษณะภู่นี้ (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการแรกในพระธรรมศาสตร์)
2. พระไอยการลักษณะอาชญาหลวง (รวมอาชญาราษฎร์) (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 2, 16 และ 17 ในพระธรรมศาสตร์)
3. พระไอยการลักษณะมรดก (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 3 ในพระธรรมศาสตร์)
4. พระไอยการเบตเสจร (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 4, 5, 6, 7, 9, 10, 19, 22, 24, 25, 26 และ 27 ในพระธรรมศาสตร์)
5. พระไอยการลักษณะโจร (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 8 ในพระธรรมศาสตร์)

¹⁷ กฤษฎา บุญยสมิต, กฎหมายตราสามดวง: แฉ่งสองสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 2 โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่, วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, กรุงเทพมหานคร: เพ็ญฟ้า, 2547, น. 46-47.

6. พระไอยการทาส (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 11 ในพระธรรมนูญ)
7. พระไอยการลักษณะวิวาทตีต่อกัน (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 12 และ 20 ในพระธรรมนูญ)
8. พระไอยการลักษณะฝ่าฝืน (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 13 ในพระธรรมนูญ)
9. พระไอยการกระบดศึก (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 14 และ 15 ในพระธรรมนูญ)
10. พระไอยการลักพาตัวผู้คนท่าน (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 21 ในพระธรรมนูญ)
11. พระไอยการพรมศักดิ์ (รวมลักษณะกรมศักดิ์ (ทัณฑ) ซึ่งเป็นมูลคดีแห่งผู้พิพากษาระลาการ) (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 23 และ 9 ในพระธรรมนูญ)
12. พระไอยการบานฉาน (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 28 ในพระธรรมนูญ)
13. พระไอยการลักษณะอุท (มาจากมูลคดีวิวาทแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกันประการที่ 29 ในพระธรรมนูญ)

ในพระธรรมนูญข้อที่ 10¹⁸ ได้กล่าวว่าสาขาดีนี้เป็นสิ่งซึ่ง

บูรณราชกษัตริย์ผู้ทรงมีบุญญาภิหารสมภารบารมีเป็นอธิบดีแห่งประชากร
ผจญข้าศึกเสร็จแล้วเป็นอิสรภาพในบวรเศวตรจักร ทรงประกอบด้วยศีล สัจ วัตร
ปฏิบัติ เป็นอันดีมีสติสัมปชัญญะและพระราชหฤทัยประสงค์จะให้พระนคร
ขอบเขตชนบทเสมาในพระราชอาณาจักรเจริญสุขสถาพร เกษมสำราญ มีความ
ปรารถนาจะให้ประโยชน์ทั้งทวยราษฎร์ทั้งปวง ทรงพระอุตสาหะพิจารณา
ค้ำนึ่งตามคัมภีร์พระธรรมนูญแล้ว มีพระราชบัญญัติดัดแปลงตกแต่งเป็นพระ
ราชกำหนดบทพระอาการไว้ โดยมาตรการเป็นอันมากทุกๆ ลำดับกษัตริย์มา
ตราบเท่าทุกวันนี้ ด้วยเหตุดังนี้ผู้มีปัญญาเป็นตุลาการ (ตระลาการ) ผู้พิจารณา
ตัดสินข้อคดีทั้งปวง พึงมีอุตสาหะดูตามพระราชบัญญัติแห่งบูรณราชกษัตริย์ซึ่ง
ตั้งไว้โดยมาตราเป็นอันมากนั้นด้วยเถิด

¹⁸ พระธรรมนูญ มาตรา 10 เพ็ญอ้าง, น. 30-31.

เมื่อพิจารณาให้ชัดเจนแล้วจะพบว่าพระไอยการต่างๆ ในกฎหมายตราสามดวงส่วนใหญ่มาจากมูลคดีและสาขาคดีในพระธรรมนูญทั้งสิ้น ซึ่งจะมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่มีได้อิงที่มาจากพระธรรมนูญและในส่วนนั้นก็เรียกว่า “พระราชนิติศาสตร์” ซึ่งนับว่าเป็นองค์ประกอบประการสุดท้ายของกฎหมายตราสามดวง

1.3 พระราชนิติศาสตร์ (ราชนิติคดี)

พระราชนิติศาสตร์ คือ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดินและการปกครองที่พระมหากษัตริย์ทรงบัญญัติขึ้น นอกเหนือไปจากที่มีการกำหนดไว้ในมูลคดี 39 ประการ ตามคัมภีร์พระธรรมนูญแล้ว ในสมัยของการปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์ทรงถืออำนาจสูงสุดเป็นสิทธิเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียว ทรงทำหน้าที่ในการบริหารและนิติบัญญัติ โดยเป็นผู้ตั้งกฎหมายทั้งปวง และในทางตุลาการทรงเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดตัดสินข้อพิพาทอันเป็นอรรถคดีทั้งหลาย ไม่ว่าจะกระทำโดยพระองค์เองหรือมอบให้บุคคลอื่นเป็นผู้กระทำการแทน ซึ่งเรียกว่า ตุลาการ (ตระลาการ) หรือผู้พิพากษา นั่นเอง โดยที่การบริหารปกครองบ้านเมืองนั้นย่อมเกิดปัญหาไม่ว่าจะเป็นชนชั้นปกครองด้วยตนเองหรือชนชั้นที่ถูกปกครอง

เนื่องจากพระราชนิยมของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์แตกต่างกันออกไปตามกาลสมัย ดังนั้นจึงต้องมีการออกกฎหมายที่เกี่ยวกับการบริหารราชการและการปกครองให้สอดคล้องกับสถานการณ์และถูกต้องตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์แต่พระองค์ อีกทั้งยังทรงพระราชอำนาจที่จะปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงกฎหมายในรายละเอียดที่บัญญัติไว้ในสาขาคดีได้ด้วย ซึ่งทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคมตามแนวทางที่เป็นพระราชประสงค์ไว้

พระราชนิติศาสตร์ (ราชนิติคดี) นั้น จำแนกออกเป็นได้ 8 หมวด คือ¹⁹

1. กฎมณเฑียรบาล
2. พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน
3. พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง
4. กฎ 36 ข้อ

¹⁹ กฤษฎา บุญยสมิต, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 17, น. 46-47.

5. พระราชกำหนดเก่า
6. พระราชบัญญัติ
7. พระราชกำหนดใหม่
8. กฎพระสงฆ์

องค์ประกอบของพระธรรมสาตร พระราชศาสตร์ และพระราชนิติศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นที่มาของการตรากฎหมายตราสามดวง หากมองจากบริบทของการปกครองบริหารบ้านเมืองให้มีความสงบสุขนั้น นับว่าเป็นกฎหมายที่ค่อนข้างสมบูรณ์ในขณะนั้นทีเดียว ไม่ว่าจะเป็นสถาบันพระมหากษัตริย์กับการใช้พระราชอำนาจเพื่อความยุติธรรม โดยหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระมหากษัตริย์ คือการใช้พระราชอำนาจลงโทษผู้กระทำความผิด เพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่สังคม กฎหมายที่ครอบคลุมความประพฤติของประชาชนมิให้กระทำความผิด อีกทั้งหลักการพิจารณาตัดสินคดีความเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย และประการสำคัญคือเรื่องแนวคิดในการลงโทษที่ผู้เขียนมุ่งเน้นที่จะศึกษาให้มีความกระจ่างชัดในทุกด้าน

งานเขียนชิ้นนี้ผู้เขียนได้มุ่งประเด็นศึกษาไปที่แนวคิดและวัตถุประสงค์ในการลงโทษ เพราะฉะนั้น ส่วนที่จะต้องพิจารณาเป็นพิเศษคือ ลักษณะกรรมคักติหรือพรหมทัณฑ์ที่อยู่ในมุลคดีแห่งผู้พิพากษาและตระลาการ ประการที่ 9 ซึ่งเป็นแนวคิดในการลงโทษที่มีอยู่ในกฎหมายตราสามดวง และสังเกตได้ว่าการลงโทษค่อนข้างจะรุนแรงกว่าในปัจจุบันเป็นอย่างมาก โดยเป็นการสร้างภาพให้ดูน่ากลัว ทั้งๆ ที่สังคมไทยในขณะนั้นได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาและโทษอื่นๆ ก็มีลักษณะความรุนแรงมากน้อยต่างกันไปตามลำดับ อีกทั้งแนวคิดในสมัยก่อนก็ยังมีส่วนที่แตกต่างกับปัจจุบัน

ก่อนที่จะทำการศึกษาแนวคิดและวัตถุประสงค์ในการลงโทษของกฎหมายตราสามดวง ประการแรกควรจะศึกษาความรับผิดชอบทางอาญาในกฎหมายตราสามดวงให้เป็นที่พอสังเขปก่อน โดยพิจารณาผ่านกฎหมายอาญาในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจของกฎหมายตราสามดวงยิ่งขึ้น